Vörös és fehér
(Terror, retorzió és számonkérés Magyarországon)
1919–1921[1]

Közhelyszámba megy az a kijelentés, miszerint az 1918 és 1920 közötti időszak a magyar történelem egyik fordulatokban leggazdagabb periódusa. Az ekkor lezajlott radikális vált(oz)ások olyan irányba sodorták a huszadik századi magyar történelem menetét, amelyet kétségkívül csak nagyon kevesen tudtak volna elképzelni a múlt század elején. A kétpólusú Monarchia és vele együtt a történelmi Magyarország a világháborús vereséget követően összeomlott, 1920-ban, a trianoni békeszerződésben pedig a Magyar Királyság elveszítette területeinek 67 %- és lakosságának 57 %-át (Horvátországot nem számolva). A nagy horderejű változások mellett a kortársak számára új jelenség volt az ez elrettentő és leszámolási hullám is, amely az időnként polgárháborús viszonyok közepette megnyilvánult. A vörösterror és a fehérterror máig súlyos és feldolgozatlan tehertétele a köztudatnak.[2]

A világháborús vereség és Trianon köztes időszakában néhány hónap alatt három rendszerváltás is lezajlott Magyarországon. Az első az 1918 őszén kirobbant őszirózsás forradalom nyomán létrejött polgári demokratikus Köztársaság (nevében Népköztársaság), a második az 1919. március 21-én megalakult Magyarországi Tanácsköztársaság, a harmadik pedig az ezt felváltó ellenforradalmi berendezkedés volt. Ezek a rendszerváltások „tagadták" az általuk felváltott „világot": a Népköztársaság a korábbi liberális-konzervatív parlamentáris rendszert, a Tanácsköztársaság a polgári demokratikus kísérletet, az új ellenforradalmi rendszer pedig mind a demokrata kísérletet, mind pedig a Kommün orosz bolsevik gyakorlatát. Mindhárom politikai fordulat magában hordott egyfajta számonkérést, ezek jellege, intenzitása és célja ugyanakkor radikálisan eltért. Az őszirózsás forradalom alatt és ennek nyomán került sor – főleg vidéken – különféle népítéletekre és inzultusokra. Ezeket többnyire a frontokról hazatérő – fegyvereiket megtartó – katonaság vagy a nélkülözésbe és bizonytalanságba belefáradt vidéki lakosság kezdeményezte, „kárvallottjai" pedig többnyire a helyi jegyzők, termény-biztosok, szatócsbolt-tulajdonosok és esetlegesen a kúria vagy a kastély épp ott(hon) tartózkodó lakói voltak. A fővároshoz kötődik ugyanakkor a forradalom legismertebb áldozata, Tisza István, akit – a háborús szenvedésekért és nélkülözésekért okolva – budapesti, Hermina úti villájában ért utol fegyveres katonák bosszúja. A gyilkosságot végrehajtó katonák kiléte és motivációi

---

[1] A Kodolányi János Főiskolán, 2010. november 12-én rendezett, *Fiatal történészek és társadalomtudósok konferenciája* című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata. A szöveg várhatóan egy tanulmánykötetben is megjelenik, a Modern Minerva Alapítvány és a Heraldika Kiadó gondozásában.

[2] Az elmúlt években volt az 1918-20 közötti események kilencven éves évfordulója. A teljesség igénye nélkül szűkebb témánkat tekintve is születtek különféle összegzések és megemlékezések. A fehérterror két leginkább ismert áldozatának (a Népszava két munkatársának), Somogyi Béla és Bacsó Béla halálának az emlékére konferenciát szenteltek a Politikatörténeti Intézetben (http://gondolkodjunkegyutt.hu/spip.php?article733). Ugyanitt zajlott le egy másik konferencia is az 1919–1920 közötti időszak vitás kérdéseiről (http://www.polhist.hu/index.php?option=com_jevents&task=icalrepeat.detail&evid=55&Itemid=4&year=2010&month=06&day=02&uid=7cf4521eb03ba8652cab254904cc846f). Az előadások egy része utóbb tanulmányokban is megjelent a *Múltunk 2010/3* számában. Nagyon jól összefoglalta Romsics Ignác a XX. Század Intézet és a Habsburg Történeti Intézet közös, 2009. június 15-én rendezett, *Átvágva – Rendszerváltoztatások és számonkérések* címet viselő konferenciáján az időszak politikai fordulatait, ezek tartalmát és a számonkérések különböző szintjeit, (http://www.xxszazadintezet.hu/bemutatkozo/bemutatkozo/a_konferencian_elhangzott.html). A Tanácsköztársaságról tanulmánykötet is megjelent. *1919. A Magyarországi Tanácsköztársaság és az európai forradalmak.* Szerk.: KRAUSZ Tamás− VÉRTES Judit. Budapest. L'Harmattan Kiadó−ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, 2010.

mindmáig vita tárgyát képezik, nem sikerült bizonyítani a miniszterelnök Károlyi Mihály, illetve a Nemzeti Tanács érintettségét.[3] Összességében a megtorlások sporadikusak voltak, szervezett jellegük és bosszúálló céljuk nem volt.

A vörösterror

Az 1919. március 21-én kikiáltott (az orosz Szovjetrepublik kifejezésből magyarosított) Magyarországi Tanácsköztársaság orosz bolsevik típusú berendezkedést, államvezetést és hatalomtechnikai gyakorlatot valósított meg Magyarországon. Létrejötte a legradikálisabb politikai fordulat volt az újkori magyar történelemben, és a polgári demokrata kísérlettel szemben nélkülözte mind a vidék, mind pedig a főváros támogatását.[4] Az új ideológiára épülő hatalom az állami berendezkedés-, a társadalmi és a gazdasági lét, valamint a kulturális szféra területén egyaránt radikális változásokat foganatosított. A kormányt a Garbai Sándor vezette Forradalmi Kormányzótanács váltotta fel, az új miniszterek pedig magukat népbiztosoknak nevezték. Az irányítás kezdettől fogva az egykori kolozsvári újságíró és pénztári tisztviselő, Kun Béla kezében volt, aki a Kommün bukásáig mint a külügyekért felelős népbiztos tevékenykedett. A szociáldemokrata és a kommunista párt Magyarországi Szocialista Párt néven egyesült, és a hatalom megszerzését követően közvetlenül is kinyilvánította programját. Eszerint az új rendszerben a „törvényhozói, végrehajtói és bíráskodó hatalmat a munkás-, paraszt- és katonatanácsok diktatúrája gyakorolja". A régi típusú büntetőbíróságokat megszűntették, helyettük pedig a többnyire laikusokból álló és politikai alapon ítélkező forradalmi törvényszékek végezték a munkát.[5] A kezdettől fogva proletárdiktatúráról értekező Forradalmi Kormányzótanács egyúttal kíméletlen harcot hirdetett a szembeszegülőkkel, kijelentve, hogy „halállal sújt le az ellenforradalom banditáira csakúgy, mint a fosztogatás brigantijaira".[6]

A minden tekintetben új, kommunista rendszer – céljai biztosítására és a létrehozott intézmények megtartására – március 26-án felállította új karhatalmi szervét, a csendőrséget és a rendőrséget felváltó Vörös Őrséget.[7] A szervezet közvetlenül a Belügyi Népbiztosság (vezette Landler Jenő) alá volt rendelve, tagjai pedig a Vörös Hadseregbe igény szerint áthelyezhetők voltak. Ennek – a Magyar Tudományos Akadémia épületében székelő – fegyveres szervezetnek a tagjai többnyire frontot megjárt, a Monarchiában szocializálódott tisztek, csendőrök és rendőrök voltak, ezért a Kommün iránti lojalitásukhoz és megbízhatóságukhoz erős kételyek fűződtek. Ezért a fegyveres szervezetek sora még ugyanebben a hónapban újabb alakulattal bővült: a különféle – meglehetősen heterogén összetételű – terrorcsapatokéval. A szocializálási,– majd hadügyi népbiztos, Böhm Vilmos visszaemlékezése szerint még a kormányzótanács tagjait is meglepte a „kormánytól nem engedélyezett, sem a hadsereghez, sem a vörösőrséghez nem tartozó szabadcsapatok" feltűnése Budapesten. A kisebb erőddé

[3] SCHÖNWALD Pál: *A Károlyi-per*. Budapest, Kossuth, 1985.

[4] ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. 3. kiad. Budapest, Osiris, 2001. 124. (A továbbiakban: ROMSICS: *Magyarország története*: i.m.)

[5] Erről némileg elfogultan, de jóval részletesebben ír Dr. SARLÓS Béla: *A Tanácsköztársaság forradalmi törvényszékei*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1961.

[6] *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*. Szerk.: GÁBOR Sándorné– HAJDU Tibor– SZABÓ Gizella. 6/A. köt. Budapest. Kossuth, 1959. 3-4.

[7] A Vörös Őrséget Jancsik Ferenc (1882-1944) vezette. Eredeti foglalkozása vasesztergályos volt. A világháborúban orosz hadifogságba esett, majd tagja lett az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt magyar csoportjának. A Tanácsköztársaság bukása után elítélték, de a későbbi fogolycsere keretein belül a Szovjetunióba távozhatott.

változtatott Batthyány-palota kapuja fölött egy tábla adta hírül „a forradalmi kormányzótanács terrorcsapatának” a létrejöttét.[8] Az, hogy ki adott utasítást az efféle csoportok létrehozására- nem derült ki, a legközelebbi kormányzótanácsi ülésen az „ötletgazda” szerepét senki nem vállalta – bár a kommunista hátterű belügyi népbiztos-helyettes, Vágó Béla elismerte, hogy „akart egy csapatot szervezni”. Valószínűsíthető, hogy mivel Kun Bélának vezető pozíciója és központi befolyása volt, az ő hozzájárulása nélkül egy ilyen szervezet nem jöhetett volna létre. A létrehozott terrorcsapatok közül leghírhedtebbé a Cserny József, Szamuely Tibor és Korvin Ottó vezette csoportok váltak.[9] Az általuk végrehajtott gyilkosságokat és retorziókat szokták *vörösterrorként* emlegetni.[10] Ezek a terrorkülönítmények külsőségeikben is eltértek a többi csoporttól: jellegzetes bőrkabátjuk, bőrnadrágjuk, tányérsapkájuk és katonai felszereléseik (például kézigránátok, gyalogsági ágyúk, aknavetők) könnyen megkülönböztették őket más szerveződésektől. Érdekes kérdés, és további kutatásra váró feladat, hogy kimutatható-e a létrejött fegyveres csoportok tagjai és vezetői között valamiféle közös vonás. Annyi nagy valószínűséggel kijelenthető, hogy döntő többségük a tizenkilencedik század nyolcvanas-, kilencvenes éveiben született, jelentős részük pedig a századfordulón erőre kapó szakszervezeti mozgalomban és más munkásmozgalmi tevékenységben is aktív szerepet vállalt. Sokuk őszintén hitt a magántulajdont meghaladó, a termelőeszközök köztulajdonba vételével és az egyre szélesebb választójognak az áldásos hatásaival operáló víziók világjobbító eredményeiben. Nagy részük megtalálható valamelyik üldözött illegális munkásmozgalomban, illetve Galilei-körös vagy egyéb antimilitarista mozgalomban is. Legnagyobb közösségi élményük azonban az első világháború és az azt követő szovjet hadifogság volt. A világháborús célokból hamar kiábrándultak, az elhúzódó nehézségekért és szenvedésekért sokuk a hazai viszonyokat kárhoztatta, és radikális változásokat sürgetett. A fogságba esést számos esetben egyéni túlélési stratégiáik is motiválták. A közel kétmilliónyi oroszországi hadifogolyból számottevő – mintegy 300 ezernyi – tekinthető magyarnak.[11] A körükben tevékenykedő szovjet agitátorok rendkívüli mértékben hatottak, sokuk lelkesedni kezdett a forradalomért. Hamarosan a Vörös hadseregben – arányát tekintve – a magyar kontingens lett a

---

[8] BÖHM Vilmos: *Két forradalom tüzében*. 2. kiad. Budapest, Népszava. 1946. 292-293.

[9] Cserny József (1892-1919) Eredetileg cipészsegéd volt, a világháborúban pedig már a haditengerészetnél szolgált, majd 5 évnyi katonáskodás után Szovjet-Oroszországba szökött. Egy agitátorképző iskola elvégzése után hazatért és a Kommunisták Magyarországi Pártjának (KMP) fegyveres őrségéhez szegődött. A proletárdiktatúra alatt az általa vezetett csoport kitűnt különös kegyetlenkedéseivel és gyakori gyilkosságaival. A Kommün bukása után elfogták és 1919 decemberében kivégezték. Róla bővebben olvashatunk BÖHM: i.m. 292-296. illetve: http://hu.wikipedia.org/wiki/Cserny_J%C3%B3zsef (2010. november 7.)

Szamuely Tibor (1890-1919) eredetileg újságíróként tevékenykedett, majd a fronton fogságba került és Szibériában volt hadifogoly. Itt ismerkedett meg Kun Bélával, hazatérte után pedig a KMP Kb és a Vörös Újság szerkesztőbizottságának tagja lett. A Tanácsköztársaság alatt hadügyi népbiztos-helyettesként és közoktatásügyi népbiztosként dolgozott. Terrorkülönítménye, a „Lenin-fiúk”, a diktatúra legrettegettebb alakulatának számított. A Kommün bukása után menekülni kényszerült, és az osztrák határ közelében öngyilkosságot követett el (tartja magát egy olyan nézet is, hogy a magyar csendőrség lelőtte). Roppant elfogult bemutatása SIMOR András: *Így élt Szamuely Tibor*. Budapest. Móra, 1978.

Korvin Ottó (1894-1919) banktisztviselőként dolgozott, a Galilei-kör tagja és különböző háborúellenes illegális csoportok szervezője volt. A KMP egyik alapítója és a Központi Bizottságban tagja. A Tanácsköztársaság alatt a Belügyi Népbiztosság Politikai Nyomozó Osztályának volt a vezetője. A Kommün bukása után elfogták és 8 társával együtt kivégezték. Elfogult, politikailag motivált bemutatása SIMOR András: *Így élt Korvin Ottó*. Budapest. Móra, 1977.

[10] Ez a Tanácsköztársaságnak az orosz-szovjet orientációja miatt a szimbolikájában preferált vörösnek a használatából eredt. A „vörös” egészében véve magát a szocialista munkásmozgalmat és forradalmiságot jelképezte.

[11] HAJDU Tibor: Katonák, hivatásos tisztek szerepe a magyar és az orosz forradalmakban (1917-1921). *Történelmi Szemle*, LI. (2009) 4. sz. 532. (A továbbiakban HAJDU: i.m.)

legnagyobb. Az éhség és a biztonság iránti vágy is sokakat késztetett a belépésre.[12] A közös tapasztalatok és élmények mellett a fegyveres terrorfiúkhoz nyilvánvalóan sokan csatlakoztak puszta kalandvágyból is, számosan pedig a megbomlott állami rendben rendszerint megjelenő garázda, szélhámos, felelőtlen, szadista és egyéb agresszív csoportokból verbuválódtak. Ideológiai elköteleződésükre kétségkívül hatott az anarchizmus, anarchoszindikalizmus és a kommunizmus, ez azonban mégsem vált egy többé-kevésbé koherens világképpé. Tagjaikat ezenkívül a pártfegyelem hiánya is jellemezte, ezért a terrorfiúk (különösen a Cserny-csoport) „a kommunista ideológiát többé-kevésbé elismerő, öntörvényű forradalmárok" csapatainak tekinthetők.[13]

A főhadiszállásul a Batthyány-palotát kijelölő csoport létszáma rövid idő alatt mintegy kétszáz főre duzzadt. Szamuely, Cserny, Korvin és mások szerepe a „burzsoázia" elleni harc mellett az volt, hogy helytálljanak az országszerte szárba szökő ellenforradalmi megmozdulásokkal szemben, és biztosítsák – ha nem is a hátország lojalitását –, de legalább a lakosság passzív magatartását. Szamuely egy – a Vörös Újságban megjelent – februári cikkben a forradalmi terror célját a megelőző csapások végrehajtásában jelölte meg. Felhívása szerint „mindenütt szaladgálnak, ágálnak az ellenforradalmárok, üssétek le őket! Üssétek agyon ott, ahol találjátok őket! Ha csak egy órára is sikerül felülkerekedni az ellenforradalomnak, nem lesz kíméletes egyetlen proletárral sem. Mielőtt vérébe fojtanák a forradalmat, fojtsátok őket a vérükbe!"[14] A számtalan terrorcsapat közül a Cserny-féle csoport volt az egyik, amelyik meglehetősen rugalmasan értelmezte „feladatát": önkényes kivégzések tucatjai, megtorlások és fosztogatások szegélyezték útjukat. Az időnként önfejű és makacs Cserny által vezette alakulat „akciói" nem váltottak ki osztatlan lelkesedést a Kormányzótanács köreiben sem, hamarosan Kun Béla és Vágó Béla is a feloszlatásukat szorgalmazta. A csoport tagjai –ahogy Böhm Vilmos hadügyi népbiztos megvonta mérlegét – „lábbal tiporták a tanácsköztársaság törvényeit és rendelkezéseit. Egyetlen jogalapjuk volt: állig föl voltak fegyverkezve." Ennek eredményeképpen pedig tevékenységük tulajdonképpen „kohója volt az ellenforradalmi elégedetlenségnek; ha öntudatlanul is: szövetségesei voltak az ellenforradalmároknak".[15]A szabadon garázdálkodó csoportokkal szemben Böhm, mint a hadsereg új főparancsnoka (Korvin Ottóval és Jancsik Ferenccel egyetértésben) már április 30-án elrendelte, hogy a Vörös hadsereg vagy a Vörös Őrség hivatalos állományába nem tartozó valamennyi „politikai terrorcsapat vagy más elnevezés alatt működő külön csapat haladéktalanul föloszlatandó és az ott lévő katonák a vörös hadsereg kötelékébe besorozandók". A parancsnak ellenszegülőkre „rögtönítélő törvényszék" elé állítás várt.[16] Az ily módon feloszlatott Cserny-csoport május 19-én, Gödöllőn leadta fegyvereit, számos tagját pedig a frontra vezényelték.[17] De Cserny nem szűnt meg hatalmi tényező lenni, hanem hamarosan új csapatot kapott, amellyel a Politikai Nyomozó Osztály kötelékeibe tartozott. Ez a mintegy 40 fős második Cserny-csoport a korábbi tevékenységét „űzte", nyomozó minőségében újra a hátországban folytatta önkényeskedéseit, számos esetben a Szamuely Tibor vezette „Lenin-fiúkkal"

[12] U.o. 533.
[13] KONOK Péter: Az erőszak kérdései 1919-1920-ban. Vörösterror- fehérterror. *Múltunk*, LV. (2010) 3. sz. 76–77.
[14] Szamuely Tibor. Vörös újság. 1919. február 11.
[15] BÖHM: i.m. 293.
[16] U.o. 294.
[17] A csoport fegyveres erejét jól tükrözi a lefegyverzésükkor leadott fegyvereik és lőszereik mennyisége, amelyek négy vagont is megtöltöttek. A csoporttól többek között 6 aknavetőt, 7 gépfegyvert, 130 láda kézigránátot, 807 láda aknavető- és ágyúlőszert illetve 8 személyautót és 6 teherautót is elkoboztak.

közösen végrehajtva akcióit.[18] A földosztás elmaradását, az erőszakos rekvirálásokat és a kényszersorozásokat megelégelő lakosság számos helyen ellenforradalmi megmozdulásokat hajtott végre a Tanácsköztársasággal szemben. Június 18-án vidéken (elsősorban a Duna-Tisza közén), június 24-én pedig a fővárosban is ellenforradalmi felkelések robbantak ki.[19] A Forradalmi Kormányzótanács ezeken a megmozdulásokon csak nagy nehézségek árán tudott úrrá lenni, az ellenszegülők leverésében a Cserny és a Szamuely vezette csoportok is aktívan részt vettek. Ez a szerepvállalás újabb legitimációt biztosított a terrorcsapatok fenntartásának, bizonyítva működésük létjogosultságát. Az újra megerősödő Cserny magának vindikálva a győzelmet–a terror további fokozására és a leszámolások folytatására kért felhatalmazást Kun Bélához és a hadsereg főparancsnoksághoz írott levelében. Álláspontja szerint: „Veszélyben a proletárdiktatúra! Budapesten dühöng az ellenforradalom, s hogy nem diadalmaskodott, az kizáróan az én embereim érdeme[…]Ezen utolsó három nap megmutatta, hogy véres kézzel kell átgázolni és vérbe kell fojtani minden ellenforradalmat[…]Lenni vagy nem lenni, ez most a kérdés! Ne tétovázzunk, fogják keményen kezükbe a gyeplőt.”[20] A rövid ideig hezitáló Kormányzótanács végül – a csoport túlságos megerősödésétől tartó szociáldemokratáknak engedve – a csoport lefegyverzésre határozta el magát, fegyvereiket elvették, tagjait pedig Cserny-zászlóalj néven a frontra küldték. A rövid frontszolgálat után, július közepén már újra Budapesten voltak. Hazahozatalukat maga Kun Béla kezdeményezte, aki a hátország fokozottabb biztosítására és az engedékenyebb jobboldali szociáldemokrata politikusokkal szembeni erőfelmutatásra akarta használni őket. Segítségükkel sikerült megakadályozni egy Kun Bélával szembeni puccsot is, igazi bevetésükre azonban már nem maradt idő.

A „Lenin-fiúk" pogromjai döntő többségükben célzottak voltak. A forgatókönyv többnyire a következő volt: ahol a Tanácsköztársaságot és a proletárdiktatúrát veszély fenyegette, oda leutazott Szamuely Tibor a páncélvonatán, a helyszín „pacifikálásához" szükséges mennyiségű Lenin-fiúval, vörösőrrel, és a vétkeseket – többnyire statáriális úton, jogszerű bíróság és a legelemibb legális háttér látszata nélkül – kivégezték. A vörösterror áldozatává váltak ily módon a rendszerrel alapvetően (ab ovo) szemben álló régi rend hívei: a polgárság, a közép- és kisbirtokosok, de még a rekvirálások, az erőszakos sorozások miatt elégedetlen kis- és szegényparasztok is.

Alig fél évvel a kommunista rendszer bukása után, már 1920 elején megkísérelték a vörösterror áldozatainak a lehető legaprólékosabb összegyűjtését és dokumentálását. A feladatot Váry Albert, budapesti királyi főügyész vállalta, munkája eredményeképpen pedig 587 főre taksálta a halálos áldozatok számát.[21] Az áldozatok „bűne" döntő többségben azok „ellenforradalmi magatartása" volt – az új rendszerrel szemben. Néhány esetben azonban találunk köztörvényes cselekedetek – lopások, betörések vagy fosztogatások, illetve kémkedés miatt – végrehajtott halálos ítéleteket is. Az áldozatok száma azonban mindenképpen túlzó, Váry adatgyűjtését szükséges számos helyen pontosítani. A vörösterror elszenvedőinek mintegy fele valóban a vöröskatonák, illetve különféle terrorcsapatok szadista akcióinak esett áldozatul: ez így volt Szolnokon,

---

[18] A „Lenin-fiúk" elnevezés a két világháború között a karhatalom általános megnevezésévé vált, de eredetileg csak a Szamuely vezette csoport tagjaira vonatkozott. Az elnevezés Szamuelynek egy májusi – Leninnél történt – látogatásából eredt, aki jelvényeket küldve fejezte ki elismerését a hazai karhatalmi csoportok tevékenységét illetően. Lásd KONOK: i.m. 78.

[19] A Duna-Tisza közi ellenforradalmi megmozdulásokról lásd ROMSICS Ignác: *A Duna-Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918–19-ben*. Budapest, Akadémiai, 1982. 122-164.

[20] BÖHM: i.m. 295.

[21] Dr. VÁRY Albert: *A vörös uralom áldozatai Magyarországon*. 4. kiad. Budapest. Hogyf Editio. É. n. (A továbbiakban VÁRY: i.m.)

Csornán, Soltvadkerten, Püspökladányban, Solton és a Tanácsköztársaság befolyási övezetéhez tartozó más helyeken is. Fontos distinkció azonban, hogy az áldozatok közel másik fele fegyveresen is szembeszegült az új renddel, ezek jelentős része pedig klasszikus lövöldözésben vesztette életét. Ilyen összecsapásokra került sor Sopronban, Dunapatajon, Kecelen és Muraszombaton is. Rendszerint a levert ellenforradalmi mozgalmak után a helyszínen még többeket is megkínoztak, börtönbe csuktak vagy kivégeztek. Az ilyen utólagos statáriális eljárások célja a megtorlás és a további szervezkedésektől való elrettentés volt. A vöröskatonák, Lenin-fiúk és egyéb fegyveres testületek megjelenése szinte sehol sem váltott ki osztatlan lelkesedést, a lakosság idegenkedett az új fegyveres csoportoktól. Az áldozatok között találunk olyanokat is, akiket korábbi sérelmek kiváltotta bosszúból gyilkoltak meg, vagy, mert „viselkedésükkel" provokálták valamelyik karhatalmi alakulat tagjait. Továbbá előfordult, hogy valakit tévedésből lőttek agyon, vagy a lövöldözést részeg katonák kezdeményezték. Az előbbire került sor Páhiban, utóbbira pedig Rácalmáson és Sajóvelezden. Váry ugyanakkor olyan sajnálatos eseteket is a vörösterror „számlájára" írt, ahol az áldozatokat a tömeg lincselte meg (például Herincsén), vagy a vöröskatonák és a benyomuló román hadsereg (Szabolcsban)-, esetleg az ellenforradalmi felkelők és a vöröskatonaság közötti tűzharcnak váltak áldozataivá. Az áldozatokat összesítő regiszterben még olyan megdöbbentően abszurd leírásokkal is találkozunk, amikor a meggyilkolt téves helyzetfelismeréséből fakadóan vált áldozattá. Erre példa az, amikor Csepelen és Solton is az áldozat az őt igazoltató vöröskatonákat „fehéreknek" nézte és eszerint viselkedett.

Új, addig ismeretlen jelenség volt, hogy a hatalom – a további konszolidáció biztosítása, valamint a várható ellenállási gócok pacifikálása érdekében – a lakosság köréből sokakat preventív célból lefogatott, és pincékbe zárt. Ezek a túszszedő akciók a fővárosban, majd ennek nyomán vidéken is főként egyes helyi elitcsoportokat, vezéregyéniségeket és főbb véleményformálókat céloztak meg. A szembeszegülést ezek a megelőző csapások számos esetben már csírájukban elfojtották, ugyanakkor nyilvánvalóan csak fokozták a Kommünnel szembeni ellenérzéseket. A már többször idézett Böhm ezeket a túszszedő akciókat „erkölcstelen" barbár cselekedeteknek minősítette visszaemlékezésében, amelyek nélkülözték az „erkölcsi jogosultságot", és igazi hasznot a Tanácsköztársaságnak nem hajtottak.[22] Ilyen lefogásoknak vált áldozatává a korábban háromszor is miniszterelnökként tevékenykedő Wekerle Sándor, a korábbi miniszterek közül pedig báró Szurmay Sándor, báró Szterényi József, valamint a később miniszterelnökként működő Huszár Károly és Simonyi-Semadam Sándor is. A túszszedő akciók további áldozatai egyéb miniszterek mellett a felsőházi tagok, a felsőpapság, valamint a bankszektor prominensei, esetlegesen egyes mérvadó folyóiratok főszerkesztői vagy más véleményformálók közül kerültek ki.[23]A túszul ejtettek száma körülbelül 500 főre taksálható, döntő többségük pedig már május végén kiszabadult. Ezek a korábban elképzelhetetlen cselekedetek mély nyomokat hagytak az áldozatokban, akik számos esetben el is túlozták szenvedéseik mértékét. Böhmnek abban valószínűleg igaza van, hogy a letartóztatott főbb prominensek közül néhányan csupán személyes szabadságukban voltak korlátozva, Wekerle és mások is a rövid gyűjtőfogházi tartózkodás után továbbra is megkülönböztetett bánásmódban

[22] BÖHM: i.m. 299.

[23] A túszszedő akciók áldozatainak „élményeiről" informál Somogyi Zoltánnak a Horthy-kor szellemében fogant – éppen ezért elfogultságoktól sem mentes – összefoglalása. Lásd SOMOGYI Zoltán: *A rémuralom napjaiból-Túszok és egyéb történetek*. Budapest. Pátria, 1922.

részesültek (Wekerle immár a Park szállóban elszállásolva), és számos kiváltságot élvezhettek.[24]

Minden elnyomás ellenére, 1919 nyarától a hátország egyre erőteljesebben fordult szembe a rezsimmel. A vörös hadsereg románokkal szembeni támadása pár nap alatt összeomlott, a román hadsereg átkelt a Tiszán, és akadálytalanul özönlött a főváros felé. Ezzel nemcsak a Forradalmi Kormányzótanács, de a kommunista kísérlet sorsa is megpecsételődött.

A román királyi csapatok garázdálkodásai

A Kommün bukásakor Magyarországon már több hatalmi-politikai központ jött létre, amelyek egyike sem diszponált az ország egésze fölött. Az ország tekintélyes részén a román hadsereg irányította a közigazgatást, Budapesten pedig rövid életű „szakszervezeti" kormány alakult. A Nyugat-Dunántúlon és Bécsben – ellenforradalmi csoportok alakultak, Szegeden pedig ellenforradalmi kormány állt fel. A már eddig is kaotikus viszonyokat a Szeged–Baja–Pécs vonaltól délre francia és szerb megszállás tetézte.

A korszakról szóló feldolgozásokban általában kevés szó esik a román királyi hadsereg Magyarországon állomásozó csapataihoz köthető atrocitásokról, deportálásokról és gyilkosságokról. Ez azért is furcsa mert a román katonaság nemcsak a fővárost, hanem 1919 augusztusában a Dél-Dunántúlt leszámítva az egész országot megszállta. Ezeken a területeken a román katonaság nemcsak a postát és a sajtót ellenőrizte, de lényegében az egész politikai és katonai közigazgatást is gyakorolta.[25]Az elfoglalt területek „megtisztítása" mellett a megszállók szinte rögtön elkezdték a fellelhető javaknak, mindenekelőtt a gabonatermésnek, az állatállománynak, a közlekedési eszközöknek, vasúti járműveknek, de még egyes gyárak komplett gyártósorainak és gépparkjának a szisztematikus összegyűjtését és vagonokban való Romániába szállítását. Ezeket háborús jóvátétel címén kobozták el, vagy csapataik ellátására hivatkoztak.[26]A kijárási tilalom bevezetése, a cenzúra és a román hadsereg erőszakos megnyilvánulásai számos esetben a lakosság ellenállásába ütköztek, így több helyen is összetűzésekre került sor a megszálló alakulatok és a polgári lakosság között. A levert szembenállások után rendszerint botozások, bebörtönzések vagy gyilkosságok is történtek. Kisvárdán és Jászszentandráson a helyi direktórium tagjait a román katonaság egységei végezték ki, másutt – így például Nyégerfalván vagy a szomszédos Köröstárkányban – reguláris és félkatonai román alakulatok rendeztek vérfürdőt a lakosság körében. Csak ez utóbbi helyen mintegy 80-90 főre teszik a halálos áldozatok számát. Politikai okokból Hódmezővásárhelyen körülbelül 50-en, Vácon pedig majdnem 60 fő veszítette életét. A vörös hadsereg katonái közül is többen veszítették életüket. Monoron például – ahol a román hadsereg megtámadott egy katonákkal teli vonatot – 53 vöröskatonát végeztek ki. Az áldozatok pontos számát nem tudjuk, azok szisztematikus összegyűjtésére mindmáig senki sem vállalkozott. Az antant utasításainak

[24] BÖHM: i.m. 300-301. Ugyanakkor a foglyok sanyarú mindennapjairól is tájékozódhatunk. FÉNYES László: A tuszok napjaiból- Följegyzések. Fényes László hetilapja, I. (1919. október 23.) 3. sz. 17–20. és Uo. I. (1919. október 23.) 4. sz. 18–23.

[25] ROMSICS: *Magyarország története*: i. m. 134.

[26] A román hadsereg jelenlétét és szerepvállalásait jól dokumentálja naplójában a szövetséges katonai misszió amerikai vezetője, Harry Hill Bandholtz tábornok. Lásd. BANDHOLTZ, Harry Hill: *Napló nem diplomata módra- román megszállás Magyarországon*. H.n., Magyar Világ. 1993. A románok által megszállt fővárost mutatja be L. NAGY Zsuzsa: A főváros román megszállás alatt. *Budapesti Negyed*, 2. (1994) 2. sz. 105–124.

engedelmeskedve, a román hadsereg csak 1919. november 14-én ürítette ki a fővárost, míg a Tiszántúlról csak 1920 áprilisában vonultak ki.

A fehérterror

A rövid életű aradi ellenforradalmi kormány után az ország „visszafoglalásának" kiinduló helyszínévé a franciák által megszállt Szeged vált. Szeged központi helyet foglalt el az ellenforradalomban. Az ide sereglő emigráns politikusok, katonatisztek és menekültek számára szinte kultikus központtá vált. A város – bár működtek benne a Tanácsköztársaság helyi szervei – kívül esett a Kormányzótanács akciórádiuszán, ezért a hatalomátvételt, illetve a visszatérést sürgető és tervezgető politikusok számára ideális helynek számított.[27] Az itt kiötlött ún. „szegedi gondolat" a különböző konzervatív, antikommunista, nacionalista és részben antiszemita – érzelmileg erősen túlfűtött – ideológiáknak volt az elegye.

A nyár folyamán Szegedre sereglő tisztekből és a verbuvált környékbeliekből az ellenforradalmi kormány többé-kevésbé ütőképes hadsereget (Nemzeti Hadsereg) állított fel, ennek a vezetését pedig a világháborúban kitűnt, nagy tekintélynek örvendő Horthy Miklósra bízta. Júliusban már mintegy ötezer főből álló hadsereg állt rendelkezésre, melynek több mint felét tisztek alkották.[28] A rendelkezésre álló tartalékos – és tényleges – tiszteket június elején 100–150 fős, ún. tiszti századokba szervezték.[29] A felállított hadsereg tagjainak nézeteire a szélsőséges radikalizmus, nacionalizmus, antikommunizmus irredentizmus volt jellemző.[30]

A berendezkedő ellenforradalom szinte valamennyi résztvevője szükségesnek tartotta a politikai ellenfeleknek, főként pedig a Tanácsköztársaság szereplőinek vagy kiszolgálóinak a felelősségre vonását. Egyes megtorló akciók már Szegeden lezajlottak, az augusztus elején a Dunántúlra vonuló csapat ténykedését pedig ugyancsak számos kivégzés kísérte. Az áldozatok között vörös katonákat, egykori direktóriumi tagokat, legtöbb esetben pedig a kommünben semmilyen szerepet nem játszó (sokszor zsidó származású) személyeket találunk. A gyilkosságok elkövetőinek magyarázatában a fehérterror közvetlen válasz volt a vörösterror diktatúrájára, ezért a vörösterror nélkül nem is érthető meg egészen. A két jelenség sorsa összefonódik. A gyilkosságok végrehajtásában és az arra való buzdításban főleg volt katonatisztek jeleskedtek. A fehérterror nem volt elképzelhető a jellegadó katonaság, a különítményesek, a Nemzeti Hadsereg tagjai nélkül. Közülük is a leghírhedtebbek talán Prónay Pál, Ostenburg-Moravek Gyula és Héjjas Iván voltak.[31] Közülük Prónay az, akinek egészen rendkívüli

---

[27] BOKOR Pál: *Szegedországtól Magyarországig. Visszaemlékezés a szegedi ellenforradalmi napokra 1919*. (Reprint kiadás) Szeged, Belvedere. 2005. UJLAKI Antal: *Szeged a forradalomban és a nemzeti föltámadásban*. Szeged, Szeged Városi nyomda és Könyvkiadó Rt. 1921. A szegedi ellenforradalomról részletes dokumentációkat szolgáltat KELEMEN Béla dr.: *Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez*. Szeged, 1923, a szerző kiadása. PAÁL Jób: *A száz napos szegedi kormány– Az ellenforradalom története*. Budapest, 1919.

[28] Ennek oka az volt, hogy a város környéki toborzások a parasztság körében nem jártak sikerrel, egykori reguláris katonák, tábornokok és törzstisztek viszont folyamatosan érkeztek Szegedre, növelve a tisztikar addig is relatív túlsúlyát.

[29] Az ellenforradalmi hadsereggel foglalkozó szintén meglehetősen elfogult munka PATAKI István: *Az ellenforradalom hadserege. 1919–1921*. Budapest. Zrínyi, 1973.

[30] Jelezni szeretném, hogy eltérően a többitől az irredenta és antikommunista hangulatot egy teljesen legitim „életérzésnek" tekintem.

[31] Prónay Pál (1874-1946?)– Középbirtokos család sarja volt. Ludovika Akadémiát végzett, a világháborúban a századosi rangig jutott. A Tanácsköztársaság kikiáltása után került Szegedre, és tisztekből és tartalékosokból ütőképes különítményt szervezett. Horthy közvetlen bizalmasa volt. Tiszti századának tagjai számos

szerepe volt a lezajlott atrocitásokban, személyes habitusának és nézeteinek köszönhetően ugyanis – Gömbös Gyula mellett – neki alakult ki kivételesen jó kapcsolata Horthyval. Keserűen írja Prónayról az első hadseregparancsnokság vezérkari főnöke, Shvoy Kálmán, hogy „teljesen hatalmába kerítette Horthyt, nem engedelmeskedett senkinek, állam volt az államban, és rengeteg bajt csinált, sok szégyent hozott a honvédség nevére. Századában sok rovott múltú, tiszti mivoltát igazolni nem tudó alak volt, akik minden aljasságra képesek voltak. Ennek a századnak[…]volt a műve, hogy Szegeden emberek tűntek el, akiket megölve, megdrótozva dobtak a Tiszába. Ezt mindenki tudta, de ellene nem tett senki semmit[…]Mi, a hadsereg–parancsnokság[…]lépéseket tettünk ezen kihágások megtorlása és megszüntetése érdekében, de le lettünk intve, s Prónay és különítménye közvetlen a »fővezér«-nek rendeltetett alá.”[32] De nem csak Prónay alakulatával voltak problémák, az Ostenburg-Moravek Gyula vezette különítmény és a Héjjas-csoport is hamarosan elhíresült szadista módszereiről. A gyilkosságokról Horthy is értesült, és rendelkezett a különféle retorziók és „kilengések” megszűntetéséről – ugyanakkor azok elkövetőivel szemben nem lépett fel. 1919 novemberében a zsidósághoz kötődő Múlt és Jövő folyóiratban közölt interjúban a „felelőtlen elemek”, „bűnösök”, „tettesek” és „uszítók” kézre kerítését és haditörvényszék elé állítását ígérte. Ezek ugyanakkor szintén csak szavak maradtak. Abban, hogy Horthy ténylegesen nem vonta felelősségre a gyilkosságok elkövetőit, a katonáival való szolidaritása és az ellenforradalmárok közötti nagyfokú egymásrautaltság játszhatott szerepet. Ezt – minden bizonnyal – a bolsevizmusról kialakított egyaránt lesújtó véleményük is csak erősítette.[33] Éppen ezért Horthynak a – „túlkapások”megbüntetésében tanúsított – passzív magatartása ellenére sem csökkent a népszerűsége. Ellenkezőleg: nimbusza nemcsak, hogy töretlen maradt, de még nőtt is.[34]

Ugyanakkor kétségtelen, hogy a fehérterrorhoz kapcsolódó legnagyobb kétely magának Horthy Miklósnak a személyes felelősségéhez kapcsolódik. Prónay visszaemlékezéseiben leírta, hogy Horthy személyesen engedélyezte neki radikális pogromok lebonyolítását, írásos parancsba adni ugyanezt viszont már nem volt hajlandó.[35]Prónay legitimista meggyőződése és egyre inkább önálló – a megváltozott

---

gyilkosságot és önkényeskedést követtek el Szegeden, a Dunántúlon és a fővárosban. A Nyugat-magyarországi felkelés egyik szervezője és vezetője volt, ő kiáltotta ki az ún. Lajtabánságot. Nyílt legitimista álláspontja miatt fokozatosan megromlott a viszonya a kormányzóval. A második világháború idején Budapest ostromakor újra feltűnt, szabadcsapatot is szervezett, majd a budapesti kitöréskor szovjet fogságba esett és a Szovjetunióban hunyt el.

Héjjas Iván (1880-1950)–A világháborúban tartalékos főhadnagyként szerelt le. A fehérterrorista atrocitások egyik hírhedt alakja volt, nagy szerepet játszott a Nyugat-magyarországi felkelés kirobbantásában. 1926-tól fajvédő országgyűlési képviselőként tevékenykedett. 1938-39-ben az ún. Rongyos gárda egyik vezetője volt, majd a második világháború végén emigrált. Távollétében halálra ítélték, így sosem tért haza. Spanyolországban halt meg.

Ostenburg-Moravek Gyula (1884-1944)– A világháborúból őrnagyként szerelt le, a Tanácsköztársaság bukása után pedig Sopron csendőrparancsnokaként tevékenykedett. Különítményének tagjai hajtották végre a fehérterror egyik legnagyobb visszhangot kiváltott akcióját, a Népszava két munkatársának, Somogyi Bélának és Bacsó Bélának a meggyilkolását. Nyílt legitimista álláspontja miatt IV. Károly második visszatérési kísérletekor az uralkodó mellé állt, ezért rövid ideig börtönbe került. A Nyugat-magyarországi felkelés egyik aktív szervezője volt, nagy szerepe volt Sopron „megtartásában”. Amnesztiában való részesítését követően nyugdíjazták, különítményét pedig feloszlatták.

[32] *Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945*. (Sajtó alá rendezte.: PERNEKI Mihály.) Budapest, Kossuth. 1983. 52. (A továbbiakban *Shvoy*: i.m.)

[33] SAKMYSTER, Thomas: *Admirális fehér lovon*. Helikon. 2001. 32. (A továbbiakban SAKMYSTER: i.m.)

[34] A Horthy-kultuszról bővebben TURBUCZ Dávid: A Horthy-kultusz. In Romsics Ignác szerk.: *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Budapest, 2009, Osiris. 138–166.

[35] Prónay Pál „ellenforradalmi naplójegyzeteiből” 1963-ban egy válogatás jelent meg. Visszaemlékezése sajnos csonka, a három kötetből álló munka első kötete mindmáig nem került elő. A teljes anyag a Politikatörténeti és

körülményekhez alkalmazkodni képtelen – kínos szerepvállalásai miatt viszonya később megromlott Horthyval, így ide vonatkozó – a fővezérre rossz fényt vető – megjegyzései szándékosak is lehetnek. 1919-ben Horthytól nem állt távol egy erőskezű rendteremtés levezénylése vagy egy diktatórikus berendezkedés kialakítása, ugyanakkor tény, hogy a későbbi kormányzó felelősségét alátámasztó írásos dokumentum mindmáig nem került elő. Fontos hangsúlyozni azt is, hogy Horthy sosem tagadta a gyilkosságok megtörténtét. De véleménye szerint ezeket a lakosság egyes csoportjainak és a hadsereg tagjainak revāns vágya indukálta, az ország jövőjének biztosítása és a majdani konszolidáció ezt előfeltételezte és indokolta. Horthyt október elején politikusokból és magas rangú közhivatalnokokból álló delegáció kereste fel Siófokon, hogy rávegyék a vésztörvényszékek felszámolására és a további erőszakos cselekmények beszüntetésére. A fővezér a tervezett budapesti bevonulást illetően ígéretet tett, hogy „Pogrom nem lesz! De néhányan fürödni fognak!”[36]Egy leendő koalíciós kormány elfogadására és az erőszakkal való felhagyásra kérte a párizsi békekonferencia Legfelsőbb Tanácsának budapesti brit diplomatája, Sir George Clerk és a magyarországi pártok képviselőiből felállított delegáció is. A kormányzó későbbi, estorili magányában született visszaemlékezésében sem hallgatott a lezajlott gyilkosságokról és radikális pogromokról. Ahogy fogalmazott: „semmi okom sincs rá, hogy szépítgessem azokat az igazságtalanságokat és kegyetlenkedéseket, amelyek valóban megtörténtek abban az időben, amikor csak acélseprű tisztíthatta meg az országot”. Fontosnak tartotta ugyanakkor azt is leszögezni, hogy „egyetlen törvénytelen tett elkövetésére sem adott parancsot a fővezérség.” Egy róla szóló munkából pedig kiemelte, hogy ha „a vezető a maga nagy célját el akarja érni, nem szabad holmi csekélység miatt leintenie előrerohamozó csapatát, melynek lendületét és áldozatkészségét minden helyzetben fenn kell tartania, vagy hatáskörüket túllépő tisztjeit mindjárt szigorúan megrendszabályoznia, sőt esetleg agyon is lövetnie. Ezzel ugyanis csak a lázadás veszélyét vagy még annál is rosszabb következményeket idézne elő. Nagyon is puhaszívű ember semmiképpen sem alkalmas arra, hogy elvadult időkben katonákat vezessen…A földre rászabadult poklot még senki sem csendesítette le azzal, hogy angyalszárnyakkal legyezgette.”[37]

A Dunántúlra vonult Prónay már az első helyszínen, Szatymazon „rendcsinálásba” kezdett. Ártatlanul megkínzott áldozatok, felakasztott direktóriumi tagok, kivégzett zsidók „szegélyezték” útját. Hasonló pogromok zajlottak le Tamásiban, Dunaföldváron, Balatonfőkajáron, Celldömölkön és Ráckeresztúron is. Siófokról Prónay azt írta, hogy már annyira megszaporodtak a letartóztatott foglyok, hogy „éjjelenként sokat kellett közülük a Balaton fenekére küldeni, hogy az utánuk következőknek helye legyen”.[38]Véleménye szerint csak az ilyen akciók eredményezhették a „régi jó viszony helyreállítását uraság és cselédség között”.[39] Ugyanez a megtorló tevékenység folytatódott Dunapatajon, Tabon és Csurgón is. Eközben más alakulatok is hozzákezdtek az egykori munkástanács-vezetők, vöröskatonák, zsidók – többnyire teljesen ártatlan személyek – felelősségre vonásához. Lepsényben, Tolnában, Pakson, Simontornyán és Ozorán a különítményesek többeket felakasztottak. Pápán és Siófokon

---

Szakszervezeti Levéltárban található (PIL. VI. 973. f.). A kiadott munka adatai: *A határban a halál kaszál*. Szerk.: SZABÓ Ágnes és PAMLÉNYI Ervin. H.n. Kossuth, 1963. (A továbbiakban *A határban*: .i.m.)

[36] SAKMYSTER: i.m. 43. Ugyanezt támassza alá Beniczky Ödön, a Friedrich-, és a Huszár kormány belügyminisztere vallomásában, Az újság hasábjain, 1925.október 4-én. Lásd. *Iratok az ellenforradalom történetéhez*. I. köt. Szerk.: NEMES Dezső. Budapest. Szikra, 1956. 195-197.

[37] HORTHY Miklós: *Emlékirataim*. Budapest. Európa- História, 1990. 131-132.

[38] *A határban*: i.m. 132–133.

[39] Uo. 113.

internálótáborokat állítottak fel a foglyok számára. Az első országos hírű gyilkosságnak a szekszárdi direktórium kivégzése számított. Az egyes helyszíneken – a forradalmi törvényszékek mintájára – ún. vésztörvényszékeket állítottak fel, katonai és polgári vezetők bevonásával. Az ítéletek célja a példamutatás és a leszámolás volt, a koncepciós aktusok során az áldozatok számára a legelemibb jogi lehetőségek sem voltak biztosítva. Egyes útjukba eső helységekbe – ahogy Prónay is írja – számos esetben már előre küldtek civileknek álcázott katonákat. Ők váltak azután a Tanácsköztársaság helyi képviselőinek bűnhődését szorgalmazó csoportok fő hangadóivá. Az így megrendezett „népítéletek" során ugyancsak sokan váltak áldozatokká.

A vörösterrorral ellentétben a fehérterror során többé-kevésbé szervezett számonkérésekre került sor, ugyanakkor sokan váltak ártatlanul és véletlenül is áldozattá. Prónay naplójában nemegyszer leírta, hogy egy adott helyszínen járva, pusztán „meghívásra", a szomszédos birtokos "átüzenésére" mentek „rendet tenni" az izgága cselédség, a zsidóság, volt kommunisták között. Volt, hogy a gyilkosságokat feljelentés vagy egy régi sérelem miatt hajtották végre. Az atrocitások Horthy Budapestre történő bevonulása után is folytatódtak. A forrásokból kiderül, hogy szélsőséges esetben egy bíbor színű nyakkendő, egy Ady-vers, valamelyik inzultált személyért való kiállás, „nem megfelelő" folyóirat megvásárlása[40] – mind alapul szolgálhatott egy letartóztatáshoz, veréshez, adott esetben gyilkossághoz.[41]

Az antikommunizmus mellett új jelenség volt, hogy a fehérterror antiszemita indulatokból is táplálkozott, mivel a népbiztosok között nagy arányban (mintegy 60 %-ban) voltak jelen zsidó származásúak.[42] Ez a vidéki prominensekre és direktóriumi tagokra viszont kevésbé volt jellemző. A népbiztosok és más vezetők a tevékenységüket ugyanakkor nem vallási, hanem személyes meggyőződésükből végezték. Sokakat a háború idején meggazdagodott, zsidó származású hadseregszállítók arroganciája irritált. A zsidóság egészét – a világháború borzalmaiért és a forradalmakért – kárhoztató kollektív vád mindvégig a terror egyik erős jellemzője volt. Antiszemitizmus a világháború előtt is létezett Magyarországon, de igazán jelentős tényezővé és mozgósító erővé alatta és közvetlenül utána vált.

A fehérterror esetében is – ami az áldozatok számát illeti – radikálisan eltérő megállapításokkal találkozunk. Az emigrációba kényszerült egykori forradalmi vezetők főleg Bécsben megjelenő visszaemlékezéseiben, röpirataiban és cikkeiben élesen támadták a berendezkedő ellenforradalmi rendszert, ennek igazolásaként pedig jelentősen eltúlozták az áldozatok számát. Pogány József és Böhm Vilmos nyomán terjedt el a köztudatban az a kétségkívül roppant túlzó megállapítás, hogy a fehérterror több mint ötezer halálos áldozattal járt, ezenkívül mintegy hetvenezer embert zártak börtönbe, és a politikai okokból emigráltak száma pedig meghaladta a százezret.[43] Ezzel szemben a Horthy-rendszerrel szimpatizáló hazai szerzők ellenpropagandájukban vagy tagadták a fehérterrort, vagy pedig a történtekért a felelősséget a Tanácsköztársaságra hárították.[44] 1945 után a marxista történetírás a magyar emigráció „leleplező" munkáit, publicisztikáit tette meg a követendő Horthy-kép alapdokumentumaivá. A fehérterror így újra megjelent, és a Horthy-rendszer egyik általános jellemzőjévé vált. Egy 1951-ben, a Magyar Dolgozó Pártja által kiadott füzetben már hatezerre taksálták az áldozatok

[40] A liberális Est például ilyennek számított.
[41] Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár. Fond 658. 10. 3. ő. e. sz.
[42] Erről bővebben GYURGYÁK János: A zsidókérdés Magyarországon. Budapest. Osiris, 2001. 102-109.
[43] POGÁNY József: *A fehér terror Magyarországon*. Bécs. Arbeiter- Buchandlung, 1920. Illetve BÖHM: i.m. 368.
[44] Például GRATZ Gusztáv: A forradalmak kora. Budapest. Magyar Szemle Társaság, 1935. 262-263.

számát, egy 1952-ben megjelentetett politikai brosúrában pedig tízezerre.[45]A történtek csak a nyolcvanas évektől váltak többé-kevésbé kutathatóvá. Manapság a történészek többsége többnyire ezer és kétezer fő közé teszi az áldozatok számát.

A fehérterror egyik legfontosabb forrása a Magyar Szociáldemokrata Párt által 1919 őszén felállított, a politikai foglyok védelmére létrehozott Jogvédő Iroda anyaggyűjtése. Az anyag később kiegészült Fényes László újságírónak és volt kormánybiztosnak az újabb adatgyűjtésével. Fényes 626 főt tudott összegyűjteni, de valószínűsítette, hogy körülbelül még egyszer ennyi, azaz nagyjából 1200 és 1300 közötti lehet az áldozatok száma. Név szerint 365 emberről lehet bizonyítani, hogy kétséget kizáróan a Nemzeti Hadsereghez köthető tiszti különítmények okozták a halálukat, a pontosabb szám további kutatásokat igényel. A fehérterror kutatásának másik fontos forráscsoportját a pesti izraelita hitközség által lebonyolított anyaggyűjtés alkotja.[46] Ezt az üldözött zsidóság támogatására felállított Jogsegítő Iroda munkatársai végezték el, az ügyvéd Dombóváry Géza vezetésével.[47] Ebben további 38 áldozat azonosítható név szerint.[48] A két forráscsoport adatait összesítve azt látjuk, hogy körülbelül 400 fő esetében dokumentálható, hogy az elkövetők a Nemzeti hadsereg kötelékébe tartoztak.

1919 augusztusában a Friedrich-kormány miniszterelnöki rendeletben vezette be az ún. gyorsított bűnvádi eljárás gyakorlatát. Ennek alapján a Tanácsköztársaság alatt működő bíróságok halálos ítéletei gyilkosságra való felbujtásnak minősültek, ráadásul pusztán gyanú alapján bárkit le lehetett tartóztatni. Az ún. „kommunistaperek" számítottak a leggyakoribb ügyeknek. Ezek révén is 1919 augusztusa és 1920 júliusa között közel 54 ezer ember ellen indult eljárás. A viszonyokat jól jellemzi, hogy a budapesti Gyűjtőfogház 1000 fogoly befogadására képes celláiban 1919 szeptemberében 2500 fő, októberben pedig már 7500 fő raboskodott.[49]Váry Albert maga is körülbelül 8-10 ezerre tette a letartóztatottak számát.[50]A bíróságok több mint 100 halálos ítéletet hoztak, de közülük utóbb „csak" 74-et hajtottak végre. A kivégzettek többnyire valamelyik terrorcsapat tagjai vagy a vörösőrök közül kerültek ki.[51] A Tanácsköztársaság legtöbb népbiztosa és népbiztos-helyettese ugyanakkor még idejében elhagyta az országot, így megúszták a felelősségre vonást. Az itthon maradt tíz népbiztost bíróság elé állították, és el is ítélték (rendszerint életfogytiglani börtönbüntetésre vagy halálra). Ugyanakkor a szovjet vezetéssel folytatott hosszú tárgyalások eredményeképpen, 1922-ben egy nagyszabású fogolycsere keretein belül a Szovjetunióba távozhattak.[52]

---

[45] *„Hogyan éltek a dolgozók a Horthy-rendszerben".* Útmutató az alapfokú politikai iskolák vezetői és a propagandista szeminárium vezetői részére. H.n. MDP KV. 1951/52. A tízezres számot közlő brosúráról csak közvetett információink vannak Kajetán Endre munkájából, aki egyoldalú véleménye mellett a forráshivatkozásokat rendre mellőzte. Lásd KAJETÁN Endre: *Fehér terror? Vörös terror…azóta is!!* Budapest. Szenci Molnár Társaság, 2000. 30-31.

[46] Az anyagot a Magyar Zsidó Levéltár őrzi.

[47] SZABOLCSI Lajos: *Két emberöltő*. Az Egyenlőség évtizedei (1881–1931). Budapest, 1993, MTA Judaisztikai Kutatócsoport. 287. A hitközség irodájába beérkezett dokumentumok egy részét az Egyenlőség című lap is közölte. Például A dunántúli zsidóüldözések aktáiból – A pesti zsidó hitközség panaszirodájának jegyzőkönyvei. Egyenlőség. 1919. szeptember 18. 18. sz. 1.

[48] 1919 októberében Dombóváry összefoglaló jelentést küldött Friedrich-kormánynak, amelyben a beszüntetését követelte a zajló "embervadászatoknak", és „igazságos és törvényes eljárást" kért mindenkivel szemben. Lásd *A pesti izraelita hitközség által a Friedrich- kormányhoz 1919. július 2-án fölterjesztett Jelentés*. (Szerk.: Dombóváry Géza.) H. n. 1919. 5. Magyar Zsidó Levéltár. „Fehérterror 1919"- es doboz)

[49] GERGELY Ernő: *Az Országos Munkásjogvédő Iroda története*. Budapest. 1985. 24.

[50] VÁRY: i.m. (Az önéletrajzi részben)

[51] ROMSICS: *Magyarország története*: i.m. 134.

[52] Róluk és a perről RÉV Erika: *A népbiztosok pere*. H.n. Kossuth, 1969.

1919. november 16-án került sor Horthy bevonulására Budapestre. Sajátos fényt vet a bevonulás körülményeire, hogy Horthyt két oldalról a Prónay- zászlóalj tisztjei kísérték. *„De mennyivel szebb lett volna, ha Horthy nem gyilkosok, fosztogatók és rablóktól körülvéve vonul be Pestre…azok vették közvetlenül körül és azok képezték a testőrségét. Horthy szereplésének, Budapestre történt bevonulásának kétségtelenül ez volt a legzavaróbb szépséghibája. De a mögötte menetelő katonaság soraiban is hány olyan ember menetelt, akinek vér tapadt a kezéhez…!”* – írta naplójában Shvoy Kálmán.[53] Még ugyanezen a napon mintegy 300 személyt – főként újságírót, szociáldemokrata szimpatizánsokat – tartóztattak le a különleges alakulatok. A következő hónapokban az Ébredő Magyarok Egyesületének tagjai és Horthy-különítményesei számos magánakciót hajtottak végre a fővárosban, ezzel jelentős mértékben rontották a választásokra való nyugodt felkészülés lehetőségét.[54] Sok esetben előfordult, hogy fegyveres csoportok a nyílt utcán békés járókelőket inzultáltak vagy vertek meg, rosszabb esetben pedig le is tartóztattak.[55]

A választások lebonyolítása után az összeülő nemzetgyűlés legfontosabb célja az államforma megállapítása és új államfő választása volt. A Nemzetgyűlés végül 1920. március 1-én Horthy Miklóst választotta Magyarország kormányzójává. A kormányzóválasztás eufóriáját két körülmény is beárnyékolta. 1920. február 17-én az Ostenburg-Moravek- különítményesek néhány tagja elhurcolta és brutálisan meggyilkolta a Népszava két ismert szociáldemokrata újságíróját: Somogyi Bélát és Bacsó Bélát. A két zsurnaliszta számított a Horthyval és a fehérterrorral szembeni harcos kritika leghíresebb képviselőinek, így meggyilkolásuknak óriási volt a visszhangja. A Beniczky Ödön belügyminiszter által koordinált nyomozást Horthy leállíttatta, ő maga pedig védelmébe vette az elkövetőket. A különítményesek razziáival szembeni tiltakozásként mintegy százezres tömeg vett részt a két áldozat temetésén. A másik szépséghiba közvetlenül a kormányzóválasztás aktusához kapcsolódott. A választás napján Horthy megbízható különítményesei katonai kordont vontak a Parlament köré, néhányan pedig az épületben is sorfalat álltak és több képviselő számára megakadályozták az országház épületébe jutást.[56]Mindezen újabb akciók kellemetlen helyzetbe hozták a Párizsban tevékenykedő magyar békedelegáció képviselőit is. Apponyi Albert a hazai „kilengéseknek” a beszüntetésére szólított fel és figyelmeztetett, hogy a Magyarországról terjedő hírek a magyar békedelegáció munkáját és a magyar békefeltételekben követelt népszavazásnak az eredményességét is veszélyeztethetik.[57]

A Budapestre történt bevonulása után rendelték el az állam biztonságára vagy a közrendre és közbiztonságra potenciálisan veszélyt jelentő gyanús elemek őrizetbe vételét és lehetséges internálását. Ez újabb jelentős változás volt a jogrendben. A felállított táborok, mint amilyen Hajmáskéren, Zalaegerszegen, Kistarcsán, Nagykanizsán

---

[53] *Shvoy*: i.m. 59.

[54] A Magyar Szociáldemokrata Párt éppen ezért utóbb bojkottálta is a választásokat.

[55] A fővárosban a Britannia szálló, a Mária Terézia kaszárnya, a Gyűjtőfogház, az Ehrmann-telep, a Ráday-őrszoba számítottak a leghírhedtebb központoknak. Akik ide kerültek, a legkülönfélébb kínzásoknak és vallatásoknak voltak kitéve, sokan ezért nem is kerültek ki élve.

[56] SAKMYSTER: i.m. 61.

[57] Apponyi levele akkora felháborodást váltott ki, hogy az éppen bemutatkozó Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnök majdnem megbukott, és kénytelen volt Apponyi álláspontjától elhatárolódni. Lásd PETHŐ Sándor: *Világostól Trianonig*. Budapest. Enciklopédia, 1925. 222. Ugyanakkor a várható békefeltételek már 1920. január elején is tudottak voltak.

vagy Dél-Budán is működött, rövid idő alatt megteltek több ezernyi „kollaboránssal".[58] Az ezekben sínylődők száma több 10 ezerre tehető. Az internáltak akár hosszú hetekig vagy hosszú hónapokig is raboskodtak az ellenük felhozott vádak ismerete nélkül. Az utolsó ilyet 1924-ben számolták fel.[59]Visszaállították a lapok előzetes cenzúráját is, a felállított fegyelmi bizottságok pedig tanárok, hivatalnokok és más alkalmazottak százait bocsátották el állásukból. A várható megtorlásoktól sokan menekültek emigrációba, így súlyos veszteséget szenvedett a magyar szürkeállomány, a szellemi elit is. Távozott az országból Illyés Gyula, Kassák Lajos, Korda Sándor, Mannheim Károly, Kármán Tódor, Teller Ede, Jászi Oszkár és még sokan mások.[60]

A kormányzóválasztás aktusa – minden árnyoldala ellenére – a konszolidáció irányába tett fontos lépésnek számított. Még ez évben sor került az Ébredő Magyarok Egyesületének felfüggesztésére és más randalírozó különítmények feloszlatására, vagy betagolására a reguláris hadseregbe. Horthy hozzájárulásával decemberben felszámolták az Ehrmann-telepen és a Britannia szállóban állomásozó különítményes központokat. A tiszti csoportok egykori vezetőinek zöme ugyanakkor a közélet további „zsidótlanítását" és a leszámolások folytatását szorgalmazták. Háttérbe szorításukat és csoportjaik marginalizálását nehezen viselték, így körükben egyre inkább teret nyert egykori sorstársukban, a kormányzóban való csalódottság is. Jelentős részük érezhetően képtelen volt beilleszkedni egy konszolidált rendszerbe. Sokan emellett legitimista álláspontjuk miatt is szembekerültek a kormányzóval, így húszas évek közepétől fokozatosan háttérbe szorultak.[61]

1919 januárjában összeült Párizsban a Békekonferencia. Ugyanezen év a magyar történelemnek az egyik legsötétebb fejezete: az ország rövid idő alatt súlyos kataklizmákon, nyomasztó, represszív időszakokon ment keresztült Honnan eredt ennyi brutalitás Magyarországon? A megfejtés valószínűleg rendkívül sokrétű és összetett. A jelenségsorozatban minden bizonnyal leginkább az első világháború játszott szerepet. A frontokon átélt borzalmak és az ezek nyomán fellángoló erőszak legitim problémamegoldó aktusnak tűnt. Az első világháború óriási cezúrát jelentett a 19. századi világképben és a világról való felfogásában. Arthur Marwick, brit történész megfogalmazása szerint „a háború kolosszális pszichológiai tapasztalat", amelynek alapvető lenyomatai maradnak az emberi pszichében.[62]A „nagy" háború után a nyers erő alkalmazása és az emberi élet súlyának semmibe vevése működőképes problémamegoldásnak tűnt. Plasztikusan fogalmaz a Népszava 1919. január 1-i vezércikkében. Eszerint: „öt évig dühöngött szabadon a vadállat az emberben – Évek hosszú során át hozzászokott az emberi szem az öldökléshez, a vérnek a látásához, az orr a vér szagához, a fül a sebesültek és haldoklók hörgéséhez. Nem gondolják azok az urak, akik tapsoltak »hős« fiaink »vitéz tetteihez«, akik ujjongtak akkor, ha valahol az ellenség hullahegyei meredtek az égnek, nem gondolják ezek az urak, hogy a katona, aki megszokta az emberi élet semmibe vevését [...] hogy az a katona az erkölcsi nihilizmusnak ezeket az elveit magával viszi a polgári életbe?"[63]Ugyanakkor a világháború nyomasztó emlékei mellett nem szabad figyelmen kívül hagynunk a hátországban lévő katasztrofális viszonyokat sem: a jegyrendszert, az elértéktelenedő

[58] PINTÉR Jenő: *A Horthy-korszak büntetőjogáról. Tanulmányok a Horthy-korszak államáról és jogáról*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1958. 190.
[59] Egy ilyen internálótábor viszonyait mutatja be *Hajmáskér*. Írta egy internált. Bécs. Bécsi Magyar Kiadó, 1920.
[60] ROMSICS: *Magyarország története*: i. m. 134. Az emigrációról legújabban. ORMOS Mária: Agyműtét, 1919. Magyar kérdőjelek a 20. század elején. *Múltunk*, LV. (2010) 3. sz. 46–72.
[61] Kivételnek számít Héjjas Iván, aki 1927-1931 között országgyűlési képviselő volt.
[62] MARWICK, Arthur: *War and Social Change in the Twentieth Century*. London-Basingstoke. 1974. 11-14.
[63] A forradalom jövője. Népszava. 1919. jan. 1. 1. Idézi HAJDU: i.m. 535.

pénzt, a sorban állásokat, az egzisztenciális bizonytalanságot vagy a szegénységet. A keserűséget csak fokozhatta a megszállt (majd elcsatolt) területekről érkező menekültek tíz és százezreinek feltűnése. Mindeközben megbillent államhatalom, egymást váltó rezsimek, gazdasági összeomlás, külső- és belső válságok és időnként polgárháborús viszonyok jellemezték a közéletet. Ezek a mozzanatok egymást felerősítve és kiegészítve – a nyilvánvaló egyéni tényezőkkel együtt – vezethettek az említett pogromokhoz.